

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТВОРЧИХ УСТАНОВ У ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ В 1950–1960-ТІ РР.

Стуканова Ю. Р.

This work attempts to the processes of institutionalization of Donetsk region's creative groups, theaters, philharmonic societies in the «Thaw period» (1950–1960th). Dynamics of quantitative changes of the Union of Writers and Artists, Theatre groups and Donbas Philharmonic was pointed out.

Key words: *cultural processes, institute, institutionalization, structure, organization, creative groups, theaters, philharmonic societies, Donetsk region, the «Thaw period».*

Інституціоналізація культури та організаційне оформлення відповідних процесів пов'язані з переходом діячів культури до професійної діяльності, з появою професійно діючих творчих співтовариств, спеціальних культурних установ та розвитком їхнього функціонування. Це приводить до більш чіткого визначення соціально значимих функцій культури, підвищує роль культурних процесів у суспільстві. Ознакою інституціоналізації культури є оформлення діяльності творчих установ у суспільстві. У цій розвідці планується розглянути динаміку інституційного оформлення установ культури і творчих спілок Донецького регіону в роки «хрущовської відлиги» (1950–1960-ті рр.).

Досвід оформлення мережі культурних установ та творчих спілок Донецького регіону у період лібералізації радянської держави, з урахуванням позитивних і негативних аспектів цих процесів, може бути використаний для сучасної культурної політики в Україні і Донбасі зокрема.

Означена проблема наразі не стала предметом спеціального дослідження. Структура театральних і музичних установ розглядалася в контексті вивчення музично-театральних процесів у статті та дисертаційному дослідженні О. Стяжкіної [14–15], кількісний склад творчих спілок та установ культури, віхи їхнього організаційного оформлення в період «відлиги» простежені в статтях і дисертації авторки [8–13]. Фактичні дані про діяльність митців та письменників, які стояли на чолі культурних установ, інформують довідники, праці мистецтвознавців та музикознавців (Т. Кіреєва, С. Саварі та ін.) [6; 7; 16].

У регіоні діяла Донецька організація Спілки письменників України (ДО СПУ) з центром у м. Сталіне, яка поширювала свій вплив на Донецьку і Луганську області. Керівну роль у Донецькій організації відігравали українські письменники (голова Правління П. Байдебура, літературний критик А. Клоччя, В. Соколов, який головував з 1961 р.). До складу Донецького відділення на 1 січня 1954 р. входило 18 членів Союзу письменників, на 1 серпня 1964 р. – вже 49 осіб [8, с. 189].

Результати письменницької діяльності організації м. Сталіно мав завдання висвітлювати літературно-художній та громадсько-політичний альманах СПУ

«Літературний Донбас» (колишній «Забой»), з 1960-х рр. – журнал «Донбас» (виходив українською та російською мовами).

Якщо творча діяльність письменників Сталінської області вже мала в цей період певні традиції та порівняно налагоджену організовану роботу, то у Ворошиловградській області діяльність практично була відсутня. Зокрема, через підготовку до 2-го Республіканського з'їзду письменників (в м. Києві) в 1954 р. член правління регіонального відділення СРПУ Ф. Вольний зазначав, що «заходи розповсюджені лише на половину Донбасу. Північної частини Донбасу, м. Ворошиловграда, ніби не існує» [1, арк. 16]. На кінець 50-х рр. ситуація практично не змінилася. В літературному об'єднанні Ворошиловградської області була відсутня поліграфічна база, не було власного альманаху, майже не існувало видавничої діяльності [4, арк. 12]. Водночас, 1965 р. літератори Луганщини відокремилися і створили окремо обласну філію [12, с. 176].

Разом із відділенням СРПУ в регіоні діяла широка мережа літературних об'єднань та гуртків: «Забой» в м. Артемівську (створене в 1922 р. при газеті «Кочегарка»), «Стахановець» в м. Стаханов (створене на початку 1930-х рр.), обласне літоб'єднання ім. В. Сосюри у Ворошиловграді (створене в середині століття), Жданівське літоб'єднання (створене 1949 р. при заводі «Азовсталь»), Горлівське, Дружківське (створене 1954 р. при заводській газеті «Ворошиловець») та інші. В кінці 1950-х – на початку 1960-х рр. виникло багато нових молодіжних літературних об'єднань: у 1962 р. при ДО СПУ було створено Клуб молодого літератора [12, с. 53].

Для театрального життя Донбасу, як і для України загалом, була характерна незавершеність структури театральних установ і продовження їхнього розвитку. Впродовж 1950–1960-х рр. відбулося зменшення кількості театрів регіону з дев'яти до шести. В 1955 р. було створене Донецьке міжобласне відділення Українського Театрального товариства.

Станом на 1954 р. в Донецькому регіоні функціонували шість стаціонарних та один пересувний драматичні театри, зокрема: чотири українські (Ворошиловградський обласний український музично-драматичний театр ім. Островського, Сталінський обласний український музично-драматичний театр ім. Артема, Артемівський міський український музично-драматичний театр, Лисичанський пересувний обласний український драматичний театр) та три російські (Ворошиловградський обласний російський драматичний театр, Єнакіївський обласний російський драматичний театр, Слов'янський міський російський драматичний театр ім. Пушкіна) [16, арк. 33].

Донецька область входила до шістки областей, де структура театральних установ була найрозвиненішою (п'ять і більше театрів в 1955 р., чотири і більше в 1964 р.), з оперним театром включно (один із п'яти в УРСР) [12, с. 65].

Театри Донбасу очолювали режисери М. Смирнов (Донецький обласний український музично-драматичний театр ім. Артема), П. Ветров (Луганський і Жданівський обласні російські театри), А. Бондаренко (Луганський обласний український музично-драматичний театр ім. Островського), О. Здиховський (Донецький державний російський театр опери і балету) та ін. Одним із провідних театрів Донбасу був Ворошиловградський обласний російський театр [12, с. 65].

Наприкінці 1962 р. – на початку 1963 р. внаслідок скорочення держдотацій у сфері культури в Україні була здійснена кампанія щодо злиття малих театральних колективів у великі: тотально одержавлений радянський театр був малоспроможний працювати рентабельно [15, с. 164]. Під удар потрапили передусім міські драматичні театри – майже два десятки по всій Україні. В Донбасі були ліквідовані театри в м. Чистякове і Артемівську, в останньому були перервані 30-тирічні традиції як професійного театру і 50-тирічні – як аматорського.

Водночас відбулися й позитивні зрушення: 1959 р. був створений обласний російський театр в м. Жданові, відновивши штучно перервані традиції, започатковані наприкінці ХІХ ст. [12, с. 69].

У рамках зазначеної кампанії на початку 1963 р. Луганські театри були об'єднані в один обласний театр з двома трупамі, при чому практично за рахунок складу українського [10, с. 33–34]. Це рішення загостило вже існуючу кризу в Луганському українському театрі, який опинився без значної частини акторів, без головного режисера (призначений головою об'єданого театру П. Ветров фактично так і залишився режисером російського театру) і був ще більш обмежений в репертуарі. Звернення до Міністерства культури УРСР наприкінці 1963 р. (згідно з рішенням загального зібрання працівників театру) із обґрунтованим проханням повернути структуру театрів Луганська до такої, яка була до об'єднання (але з переведенням українського театру до районного міста Сєвєродонецька) не дало результату [5].

Другий обласний український театр – Донецький – на початку 1965 р. був реорганізований в драматичний з українською і російською трупамі (разом з Ужгородським театром таких в республіці було три). Помітну роль в реорганізації театру ім. Артема відіграв М. Амітов, що перейшов сюди після ліквідації Єнакіївського російського драмтеатру [12, с. 70].

На початку 1950-х рр. у Донбасі ляльковий театр існував лише у Ворошиловградській області (відновив роботу 1946 р.). Сталінський театр ляльок було ліквідовано на початку Другої світової війни в 1941 р. і відновлено тільки 1958 р. Тоді в області була відсутня як матеріально-технічна, так і кадрова база для роботи театру. Початком професійної роботи колективу стало запрошення головного режисера О. Юдовича з Харкова в 1961 р. [9, с. 248–249].

Так звана «офіційна» музична творчість Донбасу була представлена професійними та непрофесійними композиторами, Сталінською і Ворошиловградською

обласними філармоніями (засновані у 1930ті рр.). При Сталінській обласній філармонії діяв Українській ансамбль пісні і танцю, заснований 1944 р. [3, арк. 42]. З листопада 1959 р. в приміщенні Сталінської філармонії почав діяти орган з 3 884 поліфонічними трубами (виготовлений до революції німецькою фірмою «Валькер» для собору Петра і Павла в Петербурзі і встановлений тут після реставрації чехословацькою фірмою «Рігерт-Клок») [12, с. 146].

Обласне відділення Спілки композиторів України було організоване в Донбасі лише 1969 р., а до того тут діяли уповноважені СКУ – З. Дунаєвський (до 1954 р.) і С. Ратнер, діяльність обох була пов'язана із м. Сталіно, так що Луганськ взагалі не мав жодного офіційного представника СКУ (з'явився в другій половині 1960-х рр.). Треба відзначити, що філії СКУ на середину 60-х рр. існували тільки в чотирьох містах – Києві, Львові, Одесі та Харкові. З 1954 р. і впродовж наступних років залишився тільки Самуїл Ратнер, який відіграв важливу роль у професійному становленні композиторської школи Донбасу [13, с. 294–295]. З-поміж донецьких майстрів означеного періоду потрібно назвати також уродженця Луганщини, молодого композитора Альберта Водозова (в подальшому – голова правління Донецької організації СК УРСР), випускника Київської консерваторії [6, с. 17].

У м. Сталіне наприкінці 1940-х рр. було створене Об'єднання самодіяльних композиторів. Чисельність композиторів Донбасу у період, що вивчається, визначити складно. Згідно з поточними замітками в пресі, Об'єднання в 1953 р. налічувало 34 особи, а в 1956 р. – вже 80 осіб. Не є з'ясованим, чи враховано професійних музичних працівників, по-перше, та композиторів Луганщини взагалі, по-друге [11, с. 133].

На початок 1950-х рр. художнє життя регіону було представлене такою структурою: в обох областях Донбасу діяли міські філії Спілки художників; обласні відділення всеукраїнського товариства «Укоопхудожник», які мали філії в містах Горлівка, Краматорськ і Макіївка та Жданівське міське відділення (Сталінська область), в м. Кадіївці (Ворошиловградська область); в м. Ворошиловграді працював Художній музей, під виставки художників виділялися експозиційні зали в стінах обласних Краєзнавчих музеїв [12, с. 84–20].

Українське художнє товариство «Укоопхудожник» за характером діяльності було скоріше ремісничою, ніж творчою організацією (зокрема, в середині 1950-х рр. на творчі види робіт для Сталінського відділення було заплановано 5 % від загального держбюджетного фінансування діяльності).

Спілка художників України (СХУ) як організація покликана виконувати творчі завдання, на початок 1950-х рр. була представлена в Донбасі міськими відділеннями і за чисельністю не перевищувала двох десятків осіб в областях регіону [12, с. 82–83].

Період 1950–1960-х рр. характеризувався подальшим пошуком оптимальних організаційних художницьких інститутів. Відповідно до прийнятого під час І-го Всесоюзного з'їзду художників СРСР Статуту, восени 1957 р. в містах Ворошиловград та Сталіне були створені обласні відділення СХУ [3]. Провідними художниками були Є. Муза, В. Гладкий, В. Мухін, І. Паніч; скульпторами – П. Гевеке, Л. Бринь, В. Полонік та інші.

У 1959 р. в Сталінській області було створено відділення Художнього фонду УРСР. 1963 р. Художній фонд остаточно витіснив Спілку «Укоопхудожник», яку було ліквідовано разом з обласними і міськими товариствами. На відміну від товариства, профілем якого була робота оформлювального плану, в загальному обсязі робіт, що виконувалися в системі Худфонду СРСР, художньо-оформлювальні складали 33 % [12, с. 85].

Необхідно зазначити, що образотворче мистецтво Луганської області розвивалося за сприятливіших організаційних умов. Зокрема, в Донецькій області протягом означеного періоду був відсутній спеціалізований – обласний художній – музей, тільки на початку 60-х рр. з'явилася картинна галерея (розміщувалася в м. Донецьку, мала філію у м. Горлівці) [12, с. 85].

Отже, в 1950–1960-ті рр. в Донецькому регіоні тривав процес інституалізації установ культури. Відбулися важливі кроки щодо становлення творчої спілки письменників, створення та розширення творчих спілок художників, композиторів, театральних діячів. Структура театральних установ зазнала змін у бік укрупнення театрів за рахунок зменшення їхньої кількості, що мало негативні наслідки. Загалом культурні процеси в Донецькій області розвивалися динамічніше, ніж в Луганській, її обласний центр мав розвиненішу організаційну структуру (за виключенням організації художників).

Джерела та література

1. Держархів Донецької області. Ф. Р-5832. Оп. 1. Спр. 6.
2. Держархів Донецької області. Ф. Р-6416. Оп. 1. Спр. 19.
3. Наказ № 53 від 4 вересня 1957 р. Правління СХ СРСР та № 67 від 23 листопада 1957 р. Правління СХ УРСР. *Держархів Донецької обл.* Ф. Р-6771. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.
4. Держархів Луганської області. Ф. Р-2426. Оп. 1. Спр. 96.
5. Доповідна записка про роботу Луганського обласного об'єднаного російсько-українського драматичного театру. *ЦДАВО України.* Ф. 5116. Оп. 4. Спр. 148. Арк. 8–14.
6. Киреева Т. И. Савари С. В. Композиторы Донбасса. *Очерки жизни и творчества.* Київ: Мин-во культуры Украины, 1994. 256 с.
7. Письменники Донеччини. Довідник / упоряд. І. О. Білий, С. В. Жуковський. Донецьк: Національна Спілка письменників України, журнал «Донбас», 2005. 428 с.

8. Стуканова Ю. Р. Аналіз кількісного та якісного складу Донецького відділення Спілки радянських письменників України в 1953–1964 роках. *Історичні і політологічні дослідження*. 2007. № 5–6. С. 188–194.
9. Стуканова Ю. Р. Державна політика радянської влади щодо діяльності лялькових театрів Донецького регіону в 1950–1960-ті роки. *Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій* (до 60-річчя утворення кафедри філософії й 80-ти річчя утворення кафедри історії і права ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Покровськ, ДонНТУ, 19–20 квітня 2018 року) / відп. ред. проф. М. О. Нікульчев. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2018. 313 с. С. 248–252.
10. Стуканова Ю. Р. Діяльність Ворошиловградських (Луганських) обласних театрів в роки відлиги. *Наукова молодь: зб. праць молодих учених*. Матер. I регіональної наук.-практ. конф. («Внесок молодих учених у розвиток науки регіону»). Луганськ: Знання, 2005. Т. 4. С. 27–36.
11. Стуканова Ю. Р. Донецьке (Сталінське) об'єднання самодіяльних композиторів в 1950-ті – на початку 1960-х років. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість*: Матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25–27 квітня 2006 р.); у 5-ти т. Т. 1(II) / відп. ред. І. І. Тимошенко та ін. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. С. 132–135.
12. Стуканова Ю. Р. Культурна еліта Донбасу в 1953–1964 роках: дис. ... канд. наук: 07.00.01. Донецьк, 2010. 180 с.
13. Стуканова Ю. Р. Музичне життя Донбасу в період відлиги (1953–1964 роки). *Нові сторінки історії Донбасу*: Збірник статей. Кн. 17/18. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 290–303.
14. Стяжкина Е. В. Культурные процессы в Донбассе в 1960 – нач 90-х гг.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01. Донецк, 1996. 208 с.
15. Стяжкина Е. В. Театральное искусство Донбасса (1960–1990 гг.). *Новые страницы в истории Донбасса*: ст. Кн. 4 / редкол.: З. Г. Лихолобова (пред.) и др. Донецк, 1995. С. 160–173.
16. Художники Донеччини: довідник / укл. Р. Г. Клименко; відп. ред. А. Ф. Дереза. Донецьк: Донецька обл. організація НСХУ, 2004. 328 с.
17. ЦДАВО України. Ф. 5116. Оп. 11. Спр. 36.